

Mäntän Kannusniemen Sassin alueen kulttuuriympäristö

Mänttä-Vilppulan kaupungin kaavoitustoimella on tekeillä Sassin alueelle asemakaava ja asemakaavan muutos. Tähän selvitykseen on koottu lyhyesti Mäntän Kannusniemen Sassin alueen kulttuuriympäristön syntyyn vaikuttaneita historiallisia vaiheita. Lähteenä on käytetty teosta ***Sata vuotta Sassinniemeä, Mäntän paikat ja paikannimet*** sekä Mäntän historia – teoksia. Arkistolähteenä ovat olleet Serlachius museoiden kuva-arkisto ja piirustusarkisto.

Tiilitehtaan ja sahan aika 1898–1920

Sassin alue Mäntän nykyisen keskustan itäpuolella joutui tehtailija G.A. Serlachiuksen omistukseen Mäntän tilan oston myötä vuonna 1888. Sassin kytömaa on mainittu jo tätä ennen, Mäntän talon Sillanpään torpan, vuokrasopimuksessa vuodelta 1886.

Kun Mäntänkosken rannalla sijainnut puurakenteinen paperitehdas paloi kesäkuussa 1890, rakennutti G.A. Serlachius uuden tehtaan tiilestä. Sassinniemen alueelta löytyi sopivaa savea tiilenvalmistukseen. Tarvittava hiekka tuotiin proomulla Lietunniemestä. Tiilitehtaan toiminta jäi lyhytaikaiseksi. Sassissa valmistettiin paperitehtaan tiilet mutta on mahdollista, että myös Sassin sahan konehuone muurattiin paikalla tehdyistä tiilistä. Savihaudan kuoppa täytettiin sahan kuorijätteellä ja sahanpurulla tiilitehtaan toiminnan loputtua.

1890-luvulla Mäntän tehtaan puun hankinta-alue laajeni Keuruun pohjoisosiin, Pihlajavedelle ja Multialle. Oman sahan rakentaminen mahdollisti järeän tukkipuun jalostamisen laudoiksi ja viennin maailmalle, sillä rautatieyhteys Vilppulan kautta oli avautunut 1882.

Osa v. 1898 kartasta. Tiilitehdas savikuoppineen ja saha merkittynä. Radan lisäksi sahalle johti kärrytie Savosenmäestä. Näiden lisäksi aluetta risteilevät talvitiet. Suurin osa Sassinniimestä oli metsää. Nykyisen Sassintien pohjana oleva tie sahan ja Kuoppalan kautta työläiskämpälle valmistui 1930-luvulla.

Sassin saha eli ”Mörskä”

Sassinniemi oli hyvä paikka sahalle, sillä Keuruun vesistöstä uittamalla tuotu puutavara mahtui odottamaan maallenostoa Sassinlahdella. Saha aloitti toimintansa vuonna 1898. Itse saharakennus oli lautarakenteinen, kaksikerroksinen tyypillinen piensaha. Sahan vierelle rakennettiin höyrykonetta ja – kattilaa varten tiilinen konehuone. Sahan rannan puoleisesta päädyistä tuli sisään transportti, jota pitkin tukit vedettiin sahan yläkerrokseen. Yläkerroksessa oli kaksikehäinen raamisaha. Sahattu lautatavara taapeloitiin kuivumaan sahan lähistölle tai radan varrella oleviin suuleihin. Sahausjäte poltettiin konehuoneen kattilassa ja sahanpuru varastoitiin kasoihin avomaalle.

G.A. Serlachius Oy:n ostettua Kolhon sahan vuonna 1916 sahaustoiminta Sassissa päättyi. Vanhassa saharakennuksessa toimi sen jälkeen muun muassa lapupilkkomo ja kuorimo jossa Vilppulan hiomolle menevä kuusipuu kuorittiin ja pätkittiin. 1930-luvun alussa Mörskä muutettiin varastoksi. Sodan jälkeen siellä varastoitiin yhtiön metsäosaston ajoneuvoja. Mörskässä valmistettiin myös siirrettävien metsäkämppien saunavaunuja. Saharakennus purettiin 1950-luvun puolivälissä.

Sassin saha 1920-luvulla.

Sassin paja (ent.konehuone) v. 1998

Tiilirakennus, Sassin paja

Alun perin sahan höyrykone- ja kattilahuoneeksi valmistunut rakennus. Sahauksen loputtua pannuhuone muutettiin pajaksi vuonna 1922. Konehalliin tuli puusepänverstas ja muu tila jäi varastoksi. Sassin pajassa korjattiin ja huollettiin metsäosaston varusteita. Vuonna 1957 sattuneessa tulipalossa rakennuksen yläosa tuhoutui. Rakennus muutettiin varastoksi 1973 ja siellä säilytettiin myöhemmin myös ongelmajätteitä. Rakennus on purettu 2000-luvulla.

Puuvarastoalueet ja uittoon liittyvät laitteet

Tehtaiden lisääntynyt erilaisen puutavaran (tukkipuu, sellupuu, kaivospölkyt, halot) tarve edellytti laajempia varastoalueita. Ehdolla oli muitakin alueita mutta Sassi valittiin. Se oli riittävän lähellä tehdasta ja tehdasrautatie oli vedetty Sassiin jo sahan rakentamisen yhteydessä.

Puutavara uitettiin kesällä Sassiin ja nostettiin varastoon. Talvella puu kulki varastosta tehtaille. Suoraviivainen rataverkosto luotiin keskelle varastoaluetta. Sahan toiminnan loputtua lautatarha siirtyi lähemmäksi myllyä. Rantaan tarvittiin erilaisia rakenteita kiramoille, proomu- ja laivalaitureille, vinssien betoniperustoja. Vaunujen siirtoon tarvittavia hevosia varten oli rakennettu hevostalli jo sahan toiminnan aikaan.

Rovaniemenlahteen perustettiin ensimmäinen vinssinosto. Vaunurata ulottui matalaan rantaveteen jonne lastattava vaunu ajettiin. Nostoja perustettiin vuosien aikana eri puolille Sassiä kun tarvittavan puutavaran mitta ja laatu muuttuivat. Muita nostopaikkoja olivat Taavetin nosto, Ahvenjärven nosto ja Ronttonosto. Mies- ja hevosvoimin toteutetun maallenoston vaihduttua konevoimaan yleistyivät kiramot ja nippunosturit. 1950-luvulla autokuljetuksen yleistyessä niput nostettiin suoraan autokuljetukseen. Viimeiset paperipununiput uitettiin Sassiin 1970- ja 1980-lukujen taitteessa.

Hiilenpoltto

Puuhiiltä tarvittiin yhtiön korjaus- ja konepajojen ahjoihin. Hiiltäminen aloitettiin Sassissa 1800- ja 1900-lukujen taitteessa kahdella miilulla. Miilujen viereen tehtiin miilusauna jossa miilunpolttajat saivat peseytyä. Sota-aikana puuhiilen tarve moninkertaistui. Sassiin rakennettiin viiden tiiliuunin käsittävä hiiltomo. Hiiltomon toiminta päättyi 1950-luvulla.

Vanha hiilimiilu ja miilusauna 1920-luvulla

Sota-ajan hiiltomot 1940-luvulla

Rakennukset

Työnjohtajan asunto (joka myöhemmin nimettiin Kuoppalaksi Sassin pitkäaikaisen työnjohtajan mukaan) valmistui niemen kärkeen 1900-luvun alussa. Hirsinen asuinrakennus vuorattiin vaakalaudoituksella ja maalattiin punaiseksi. Pärekatto vaihtui tiilikatoksi 1930-luvulla, jolloin useita yhtiön omistamien asuinrakennusten pärekattoja vaihdettiin tiilikatoiksi. Teoksessa Sata vuotta Sassinniemeä rakennusta kuvataan seuraavasti: ”Pääoven puisilla, keskeltä sisäänupotetuilta puuportailta päästiin tuulikaapin läpi tampereen. Sekä tuulikaappi että tampuri saivat ulkovalonsa ovien molemmilla puolilla olevista pystyikkunoista. Tampurista johti ovet oikealle kolmi-ikkunaiseen, valoisaan kamariin; suoraan eteen konttoriin ja vasemmalle tupakeittiöön. Konttorin oven molemmin puolin oli nurkkien seinäsivujen pituudelta suorassa kulmassa hyllynaukakot.” Työnjohtajan asuinrakennuksessa toimi siis myös Sassin konttori jossa työnjohtajan lisäksi työskenteli konttoristi. Yläkerrassa oli yksi huone ja avovintti.

Työnjohtajan asunto Kuoppala tien ja järven puolelta kuvattuna ennen sotia. Pihapiirin ympärille istutettiin kuusiaita erottamaan asuinalue muusta Sassin alueesta.

Sodan jälkeen tehdyssä kunnostuksessa rakennuksen ulkoväri muutettiin vaaleaksi ja sisätila koki muutoksia. Työnjohtaja Kuoppalan jäädessä eläkkeelle vuonna 1956 rakennus muutettiin kahden perheen asuttavaksi. Nykyisin rakennus on yksityisomistuksessa.

Päärakennuksen lisäksi 1930-luvulla pihapiiriin kuuluivat liiteri-navettarakennus ja rantasauna. Rakennuksen takana oli heinälato. Hirsirunkoisessa navetassa oli tila kahdelle lehmälle. Liiteri-navettarakennus purettiin sodan jälkeen ja uusi navetta-talousrakennus rakennettiin tilalle.

Työnjohtajan asunnon pihapiirissä oli ennen sotia kasvimaata ja perunapello. Puutarhakasveina oli marjapensaita ja mansikkaa sekä kukkamaata. Talvisodan jälkeen pihapuita kaadettiin ja perunapeltokin muutettiin viljelymaaksi. Elintarvikepulpan vuoksi kaikki sopiva maa muutettiin viljelykselle. Osassa aluetta kasvatettiin heinää Sassin hevosille.

Vuonna 1938 yhtiö rakennutti Sassin työntekijöille uuden saunan. Saunan malli otettiin vuorineuvos Gösta Serlachiuksen Huhkojärven tilalta. Oikealla Kuoppala ja piharakennus 2000

Työläiskämppä (purettu)

Ensimmäinen yhtiön metsäosaston työmiehille rakennettu kämppä tuhoutui tulipalossa vuonna 1928. Uusi työläiskämppä rakennettiin Pättiniemestä siirretylle hirsikehikolle. Kämpässä oli alakerrassa keittiö ja miehistön ruokailutila. Yläkerrassa sijaitsi talonmiehen asunto ja makuutilat noin 20 miehelle. Tämä toinen työläiskämppä purettiin 1963.

Työläiskämppä.

Sassinniemi 1940-luvulla

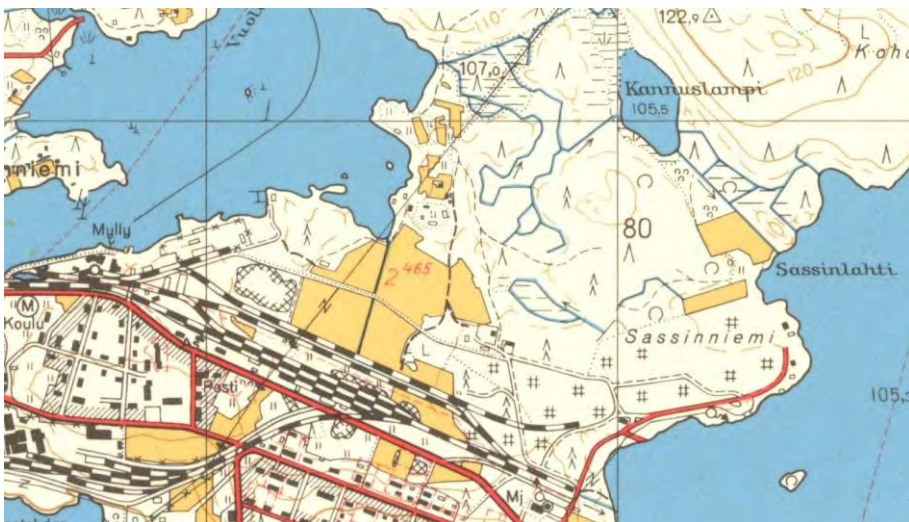

Pitäjäkartta v. 1942. Sassin puuvaraston alueelle on tie ja ratayhteys.

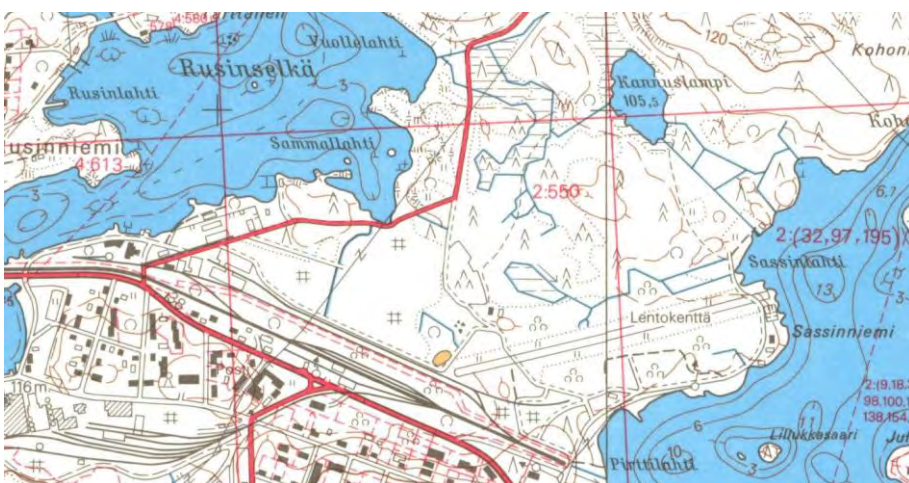
Sassin toiminnan vilkkainta aikaa oli 1920-luvulta 1940-luvun lopulle. 1960-luvulla Sassista tuli puutavaran välivarasto kun tehtaalle toimitettiin vain päivittäinen puuntarve.

Ilmakuva v. 1953

Peruskartta 1958

Peruskartta 1979

Sassin lentokenttä rakennetaan

1960-luvulta lähtien yleistyi metsänlannoitus ja Serlachius yhtiön metsäpäälikkö Leo Kari ehdotti pienlentokentän rakentamista Sassinniemielle. Kenttä palvelisi paitsi lannoituslentotoimintaa myös yhtiön henkilölentoliikennettä. Liikenne 300–400 metrin pituisella, maavallin päälle tasoitetulla, sorakentällä alkoi kesäkuussa 1970. Lannoituslentoja tehtiin vain muutama vuosi ja kenttä jäi muuhun pienkonekäyttöön. Yhtiö työllisti lentäjiä monipuolisilla tilauslennoilla. Sassin kentältä tehtiin tarkastus- ja kartoituslentoja ja jopa hirvilaskennat kuuluivat lentäjien vuosiohjelmaan.

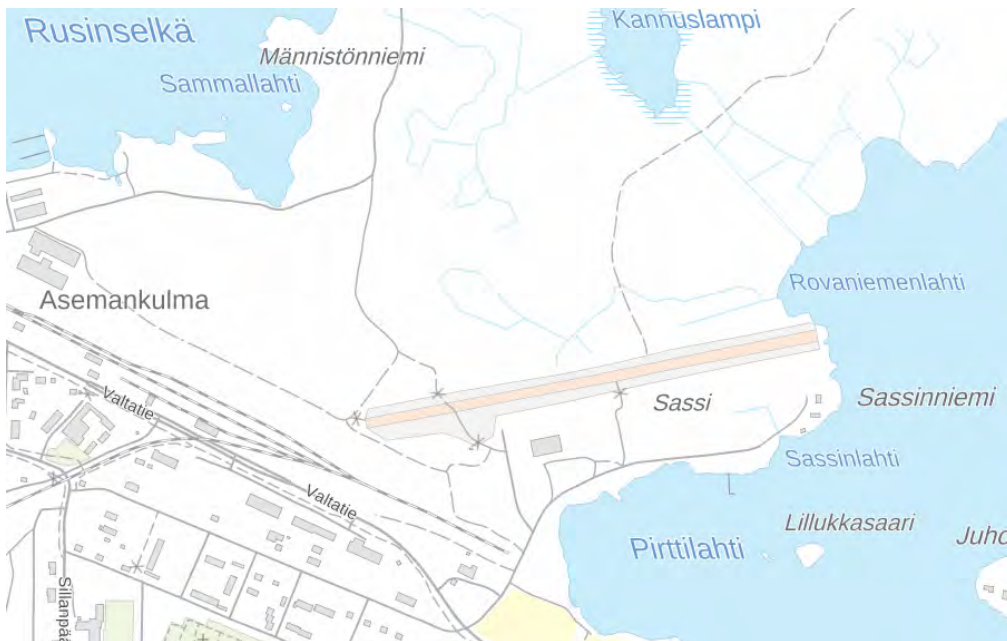

Lentokenttä v. 2011 ja kentälle johtava radanvartta sivuava tie v. 2009

Entinen nippunosturin paikka on nykyisin pienvenesatama. Sassintie ja muuntaja 2018.

Sassin toiminnasta Serlachius yhtiön puutavaran varastoalueena ei nykyisin ole jäljellä muita maamerkkejä kuin Kuoppalan pihapiiri sekä nippunosturin alue. Kuvassa näkyvä sementtitiilestä rakennettu muuntaja on 1930-luvulta.

Kuvan lähde karttapaikka.fi

Alueen nimitystä

Sassinlahti on eri vuosikymmenien kartoissa merkitty tarkoittamaan eri laajuista vesialuetta. On esiintynyt myös muotoa Sahinlahti. Nykykartassa Sassinlahti on lahti johon sisältyvät sen osina Pirttilahti, Rovaniemenlahti sekä Juhonlahti, mahdollisesti myös Mustalahti.

Alueen teollisuushistoriaan liittyvän käytön (tiilitehdas, saha, puulaani) yhteydessä on puhuttu Sassinniimestä. Tätä vanhempi käytössä ollut paikannimi oli Sassin kytömaa. Nykyisin käytetään yleisnimeä Sassi jolla tarkoitetaan laajempaa aluetta kuin Sassinniemi.¹

Lähteet

Kuoppala Martti, Tauno ja Jaakko. Sata vuotta Sassinniemeä. Jyväskylä 1999.

Mönkkönen Mauri. Mäntän histoa I-II. Jyväskylä 1992, 1996.

Pohja Markku. Mäntän paikat ja paikannimet. Orivesi 2015.

Serlachius museot, arkisto. Kuva-arkisto ja piirustusarkisto.

Karttapaikka.fi

¹ Mäntän paikat ja paikannimet, s. 199